

نوشته: صفرعلی رنجیری*

کلیدواژه‌ها: بانک اطلاعاتی نمایه/بانک اطلاعات نشریات ادواری فارسی/مقاله‌های فارسی/مجله نمایه/ لوح فشرده نمایه

چکیده

بانک اطلاعاتی نمایه فهرست متن مقالات نشریات ادواری است که در ابتدا (سال ۱۳۷۰) بصورت مجله منتشر می‌شد و سپس از سال ۱۳۷۶ به صورت بانک اطلاعاتی رایانه‌ای طراحی شد. در این بانک اطلاعاتی علاوه بر فهرست (عنوان، نویسنده، نام نشریه و کلیه واژه متن) امکان دسترسی به متن مقالات هم فراهم گردیده است. مسئولیت بانک اطلاعاتی نمایه بعهدہ مؤسسه فرهنگی اطلاع‌رسانی نمایه می‌باشد و کتابخانه‌ها برای دریافت این بانک اطلاعاتی می‌توانند مشترک شوند. در این مقاله ابتدا تاریخچه کوتاهی از سیر تاریخی مجله نمایه و امکانات آن و سپس توضیحاتی در رابطه با قسمتهای مختلف بانک اطلاعاتی رایانه‌ای نمایه، مزایا و معایب آن عرضه می‌شود و سپس نتیجه‌گیری و چند پیشنهاد جهت استفاده بهتر از این بانک اطلاعاتی ارائه می‌گردد.

تاریخچه و امکانات مجله چاپی نمایه و لوح فشرده نمایه

از سال ۱۳۷۰ مجله نمایه برای راهنمایی استفاده از مقالات نشریات ادواری فارسی منتشر می‌شود. این نشریه محصول دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور می‌باشد و اهداف زیر را دنبال می‌کند.

۱) اطلاع‌رسانی برای تحقق فعالیتهای پژوهشی

۲) انتشار فهرستهای موضوعی و کتب جدید که در کشور منتشر شود.
۳) درج رویدادهای علمی، فرهنگی، هنری کشور
جهت دسترسی آسان به فهرستها در مجله نمایه از طبقه‌بندی دیوئی استفاده می‌شود و در داخل هر موضوع نیز شناسنامه‌ها بر حسب الفبایی منظم شده‌اند. نحوه ورود و جستجو در اطلاعات هر شماره با راهنمای بازیابی در ابتدای هر بخش مشخص شده است. در تنظیم فهرستها تا آنجایی که امکان دارد از همه راهها برای بازیابی اطلاعات استفاده شده است و اطلاعات کتاب‌شناختی هر مقاله شامل عنوان مقاله، شماره مجله، تاریخ نشر، شماره صفحه مجله ارائه می‌گردد.

در مجله نمایه اگر محقق نیاز به متن مقاله پیدا می‌کرد می‌توانست با پر کردن فرم درخواست متن مقاله موردنظر خود را دریافت نماید. در مجله نمایه فهرست موضوعی کتابهایی منتشر شده در هر ماه نیز چاپ می‌شود. اما این شکل دسترسی به فهرستهای مقالات نشریات به دلیل گستردگی حجم مقالات و وقت‌گیر بودن کاری بسیار سخت و طاقت‌فرسا بود. البته این بدان معنی نیست که مجله چاپی نمایه کاری بی‌هوده است بلکه آن نیز به نوبه خود ارزش بسیار مهمی دارد.

در اواخر سال ۱۳۷۶ اولین لوح فشرده نمایه به بازار آمد. دسترسی از طریق لوح فشرده نمایه به متن مقالات دارای مزایای بسیار زیادی بود. این لوح فشرده ابتدا بدون قفل سخت‌افزاری ارائه می‌شد و کتابخانه‌ها و مراکز علمی و تحقیقاتی می‌توانستند

* کارشناس کتابداری و اطلاع‌رسانی مرکز تحقیقات منابع طبیعی

هم نام خانوادگي و نام بصورت الفبائي حرف به حرف مرتب شده است و جهت آگاهي از فهرست نام نشریاتي که مقالات آنها در لوح فشرده اسکن شده است از قسمت فهرست (بانك واژگان) نام نشریات استفاده مي‌شود.

مزایا

این بانك اطلاعاتي بهترین استفاده‌اي که دارد این است که باعث جلوگیری از اشغال فضا توسط نشریات بی‌شماری مي‌شود که در عصر انفجار اطلاعات روزبه‌روز در حال افزایش هستند و کتابداران با مشکل نگهداري و حفاظت آنها مواجه‌اند و فضاي بسیار زيادي از کتابخانه را اشغال مي‌کنند. همچنین بازیابي مقالات و مطالب موردنظر از میان این نشریات بسیار مشکل و طاقت‌فرسا مي‌باشد. این بانك اطلاعاتي باعث تسريع در بازیابي مقالات از طریق شناسه‌هاي مختلف شده است، يعني از طرق مختلف عنوان، نویسنده، موضوع، نام نشریه امکان بازیابي مطالب وجود دارد از مزایاي دیگر این بانك اطلاعاتي که بزرگترین مزیت آن مي‌باشد چاپ متن مقالات و یا ذخیره متن مقالات روي دیسك و یا سي‌دي‌ها و قابلیت انتقال رایانه‌اي اطلاعاتي مي‌باشد. همچنین دستیابي به جدیدترین اطلاعاتي مرتبط در رشته‌اي خاص نیز از مزایاي دیگر آن مي‌باشد که جستجوگر مي‌تواند در رشته خود به اطلاعات به روز و متعددي دسترسی پیدا کند و در کلیه جوانب رشته خود اطلاعات را مطالعه نماید. همچنین در قسمت راهنمای نشریات این امکان را برای کتابداران و سایر مراجعه‌کنندگان فراهم مي‌سازد که از نام مدیر مسئول، سردبیر، زمینه فعالیت نشریه، تلفن، فاکس و آدرس نشریه آگاهی پیدا کنند و مشکل ارتباط با نشریات را برطرف مي‌کند و هر نشریه‌اي که لازم باشد جهت غني ساختن کتابخانه تهیه و یا با آن نشریه مکاتبه مي‌نماید.

آن را تکثیر کنند و از آن استفاده نمایند، ولي از آنجايي که باید منافع تهیه‌کنندگان این بانك اطلاعاتي همچون سایر نرم‌افزارهاي رایانه‌اي تأمین مي‌شد از شماره ۸۵ (از ابتدای سال ۱۳۷۸) به بعد این برنامه دارای قفل سخت‌افزاری شد و نوع برنامه نیز تغییر کرد و سیستمي با امکانات بیشتری طراحی گردید. هم اکنون که در ابتدای سال ۱۳۸۲ هستیم شماره ۱۳۲ (اسفند ۸۱) لوح فشرده نمايه در دسترس مشترکین است و ویرایش‌هاي جدید این برنامه نیز در حال تهیه مي‌باشد.

جستجو و بازیابي اطلاعات

در این بانك اطلاعاتي امکان جست و جو از طریق نویسنده مقاله، عنوان، موضوع و کلیدواژه در متن و همچنین از طریق نام نشریه امکان‌پذیر مي‌باشد و با استفاده از عملگرهاي بولین (و-یا-نه) امکان کنترل بر روي محدوده جست‌جو وجود دارد. در قسمت جستجو با تایپ کردن کلیدواژه در قسمت‌هاي مختلف نام نویسنده، موضوع، کلیدواژه متن و نام نشریه مي‌توان مطالب موردنظر خود را بازیابي کرد. در قسمت جستجو از طریق بانك واژگان (فهرست) جستجوي موضوعها و کلیدواژه‌ها بصورت فهرست الفبائي واژه‌ها امکان‌پذیر است يعني واژه‌ها بصورت الفبائي حرف به حرف مرتب شده‌اند و جستجوگر مي‌تواند در قسمت نوار جستجو که در پائین این موضوعات طراحی شده موضوع خود را تایپ نماید. سیستم طوري طراحی شده که در موقع تایپ حرف به حرف کلمه در روي آن کلمه یا نزدیکترین کلمه آن قرار مي‌گیرد و با کلیک روي موضوع موردنظر عناوین مرتبط با آن موضوع بازیابي خواهند شد.

همین طور در فیلد جستجوي عنوان، نویسنده و نام نشریه نیز امکان بازیابي بصورت کلیدواژه و محدود کردن کلیدواژه با عملگرهاي بولین وجود دارد و جهت دسترسی آسانتر از فهرستها (بانك واژگان) هر قسمت نیز مي‌توان استفاده نمود. يعني قسمت فهرست عناوین کلیه عناوین بصورت الفبائي حرف به حرف قرار گرفته‌اند و در قسمت نام نویسنده

معایب

این بانک اطلاعاتی علی‌رغم همه مزایایی که دارد جهت استفاده بهینه از آن نیاز به تجدیدنظر و بررسی بیشتر در قسمت‌های مختلف آن را دارد. از جمله معایب آن عبارتند از:

۱. عدم امکان چاپ عناوین و نویسندگان مقالات به صورت خطی و ستونی، هرچند به ظاهر این امکان برای چاپ عناوین طراحی گردیده ولی عملاً امکان چاپ از طریق آن امکان‌پذیر نیست یعنی اگر کسی نیاز به عناوین مقالات داشته باشد نمی‌تواند این عناوین را به صورت مجزا چاپ کند.

۲. امکان نوشتن کلیدواژه‌های مختلف بصورت لاتین وجود ندارد. هرچند که اکثر مطالب ذخیره شده در آن به زبان فارسی می‌باشد ولی امکان کاوش کلمه بصورت حروف لاتین در آن وجود ندارد.

۳. در قسمت جستجو از طریق موضوعات برای افراد مختلف کاری مشکل است زیرا اکثر افراد نمی‌دانند که هر کلیدواژه‌ای نمی‌تواند موضوع قرار گیرد و در این قسمت از ارجاع هم استفاده نشده است.

۴. در قسمت چاپ مقالات هم به دلیل اسکن شده تصاویر امکان دخل و تصرف و تغییر خطوط در متن وجود ندارد و چاپ متن به یک صورت انجام می‌پذیرد و در بعضی از تصاویر اسکن شده اشکال وجود دارد و قابل مطالعه نیستند.

۵. البته در سی‌دی‌های جدید مقالاتی هم که به صورت متنی وارد شده‌اند با مشکل روبرو هستند که امید است این مشکل در ویرایش (۱۳۸۲) جدید برطرف شود.

۶. چون همه سی‌دی‌ها بر روی نرم‌افزار نصب می‌شوند اگر شخصی بخواهد در یک محدوده زمانی خاص مقالات را جستجو کند جهت غیرفعال کردن هر یک از سی‌دی‌های ماه‌های قبل و بعد از آن زمان خاص وقت زیادی تلف می‌شود.

۷. از دیگر معایب آن این است که همه نشریات داخل کشور را دربرنمی‌گیرد.

۸. امکان کلیک کردن بر روی کلمات خاصی که در داخل متن یا قسمتی دیگر وجود دارند نمی‌باشد.

مثلاً اگر در رابطه با پرورش گوسفند کاوش می‌کنیم اگر به کلیدواژه‌ای دیگر در این ارتباط در متن برخورد کنیم مثلاً بیماری‌های گوسفند نمی‌توانیم روی این کلیدواژه کلیک کنیم تا منابع مرتبط با آن بازیابی شوند یعنی متن‌ها به صورت فعال عمل نمی‌کنند.

۹. در قسمت جستجو از طریق فهرست (بانک واژگان) در فیلدهای نام پدیدآورنده و عنوان وقت بسیار زیادی تلف می‌شود چون این کلیدواژه‌ها در بانک واژگان بسیار زیاد هستند و زمان زیادی طول می‌کشد که فهرست آن بر روی صفحه مانیتور ظاهر گردد.

۱۰. امکان چاپ یک قسمت خاص از یک صفحه نیز امکان‌پذیر نمی‌باشد.

۱۱. عدم امکان آگاه شده جستجوگر از تعداد صفحات موجود در بانک اطلاعاتی و در سطح گسترده‌تر و عدم آگاهی از تعداد کل صفحات یا تعداد مقالات اسکن شده بر روی سی‌دی‌ها از شماره اول تا آخرین شماره و یا مقالات موجود در هر سی‌دی خاص.

نتیجه‌گیری

با توجه به مسائل و مشکلاتی که در بخش نشریات کتابخانه‌ها وجود دارد اهمیت این بانک اطلاعاتی مشخص می‌شود بانک اطلاعاتی نمایه رسانه‌ای مناسب برای نگهداری مقالات نشریات می‌باشد که کتابخانه‌ها می‌توانند در بخش نشریات آن استفاده نمایند چه به صورت چاپ متنی مقالات درخواستی و چه به صورت خدمات ارجاعی یعنی مراجعه‌کننده می‌تواند مقاله موردنیاز خود را در شماره خاصی از نشریه بازیابی نماید.

اکثر کتابخانه‌ها در بخش نشریات جهت نگهداری و سازماندهی مجلات و روزنامه با مشکل مواجه هستند این بانک اطلاعاتی در هر سی‌دی که مربوط به یک ماه خاص می‌باشد هزاران صفحه را ذخیره می‌نماید که این کار هم باعث می‌شود وظیفه حفظ و نگهداری مجلات بر دوش کتابدار سنگینی نکند و هم مراجعه‌کننده جهت بازیابی منابع خود به راحتی و به سرعت بتواند مقالات موردنیاز خود را بازیابی نماید و امکان ذخیره‌سازی و نگهداری متن مقالات و

۴) در قسمت محدود کردن کاوش در يك يا چند ماه خاص بايد ترتيبی اتخاذ گردد که جستجوگر به راحتی بتواند مقالات چاپ شده در ماه خاصی را جستجو نماید چون در این ویرایش بايد مثلاً ۴۰ بار كليك شود تا سي‌دي‌هاي مربوط به ماه‌هاي قبل کاوش نگردد مثلاً فقط در سي‌دي ۱۳۲ (اسفند ۸۱) عمل بازيايي صورت گیرد.

۵) جهت استفاده بیشتر از این بانك بهتر است همه مراکزي که نشریه منتشر مي‌کنند ملزم به ارسال يك نسخه از نشریه خود به مؤسسه اطلاع‌رسانی نمايه باشند تا اینك بانك اطلاعاتي همه نشریات معتبر کشور را شامل شود.

۶) بهتر است صفحات بصورت متن فعال (مثل صفحات وب) طراحی گردند که امکان كليك کردن بر روی برخی اصطلاحات متن وجود داشته باشد.

مجلات بسیار آسانتر است و برای مدت طولانی می‌توانیم نشریات را نگهداری کنیم بدون اینکه نیاز به روش‌هاي خاص برای جلوگیری از فرسودگی آنها بکار ببریم.

پيشنهادات

۱) بهتر است مقالات به جاي اسکن به صورت متني درآیند تا از لحاظ دخل و تصرف در نوع چاپ با مشکل کمتری مواجه شویم.

۲) در قسمت چاپ و ذخیره اطلاعات پیشنهاد می‌گردد امکان چاپ و ذخیره مطالب به صورت اطلاعات کتابشناختي عنوان، نویسنده، نام نشریه و سال نشریه و چکیده مقاله امکان‌پذیر شود.

۳) در قسمت جستجو از طریق موضوع که به صورت بانك واژگان نیز وجود دارد بهتر است بانك واژگان كلیدواژه‌هاي عمومی نیز وجود داشته باشد تا همه افراد بتوانند از آن استفاده نمایند چون در قسمت موضوعات فقط افراد خاصی مثلاً کتابداران می‌توانند از آن استفاده نمایند.

منابع

- ۱- دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌هاي عمومی کشور (۱۳۷۰-۱۳۷۷) راهنمای استفاده از نشریه نمايه- مجله نمايه شماره ۷۰-۷۸ص.
- ۲- دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌هاي عمومی کشور (۱۳۸۲-۱۳۷۸) راهنمای استفاده از بانك اطلاعاتي نمايه- بروشور همراه بانك اطلاعاتي نمايه شماره ۸۵-۱۳۲.